

ВІДГУК

**офіційного опонента на рукопис дисертації
Ісаєвої Ольги Іванівни «А.С. Бориневич (1855-1946) – вчений, педагог,
фундатор центру статистичних досліджень в Одесі»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Значне місце серед факторів впливу на формування рішень у системі управління розвитком сучасного суспільства належить статистиці та демографії. Статистика завжди виступала як необхідний та ефективний інструмент державного управління і одночасно як наука, що досліджує кількісну сторону масових явищ, що характерні для соціально-економічного розвитку країни. У дослідженні процесів і явищ, які відбувалися в народному господарстві Півдня України, помітну роль відігравав вітчизняний вчений-економіст, статистик і демограф Антон Самійлович Бориневич (1855–1946).

А.С. Бориневич поряд з іншими одеськими вченими відзначився заснуванням осередків вищої школи, зокрема сприяв формуванню статистичної школи в Одесі. Його наукова спадщина складається із значної кількості праць з різних галузей науки та досвіду проведення статистичних досліджень, який зберегла та примножила одеська статистична школа.

Виходячи зі сказаного, дисертаційне дослідження Ісаєвої Ольги Іванівни є дійсно актуальним. Це підтверджується проведенням його на основі тематичного плану науково-дослідницької проблематики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара та є складовою науково-дослідних тем «Організація науки в Лівобережній Україні та Причорномор'ї: (перша половина ХХ століття)» (номер державної реєстрації 0113U001323) та «Розвиток природознавства і техніки на Лівобережній Україні ХІХ – початку ХХ століття» кафедри теоретичної фізики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота є науковим дослідженням, виконаним особисто О.І. Ісаєвою, в якому розкрито авторський підхід до визначення ролі й місця відомого вітчизняного вченого та його наукових здобутків з розвитку вітчизняної статистики і демографії.

Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими. Для цього автором опрацьовано значну кількість документів, наукових праць,

періодичних видань з обраної теми. Пріоритетне значення дослідницею надавалося документам, які дозволяли всебічно здійснити аналіз життя та наукової діяльності А.С. Бориневича.

Дослідження базується на загальних принципах об'єктивності, історизму, наступності, пріоритету фактів, конкретної істини і загальнолюдських цінностей, що передбачають об'єктивний опис і аналіз подій та явищ на основі науково-критичного використання різноманітних джерел, а також застосуванні загальнонаукових, власне історичних методів дослідження та методів джерелознавчого та історіографічного аналізу та синтезу.

Результати досліджень автора, висновки, які сформульовано в 8 пунктах, одержано в результаті наукових узагальнень кваліфікованої аналітичної роботи, вивчення наукових здобутків А.С. Бориневича у розвитку статистичної та демографічної науки України XIX–XX ст., так і в інших напрямках його наукових пошуків.

На основі науково-історичного аналізу життєвого та творчого шляху А.С. Бориневича авторкою встановлено, що вченим зроблено вагомий внесок у розвиток вітчизняної статистики і демографії.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційна робота Ісаєвої Ольги Іванівни характеризується науковою новизною та практичною спрямованістю.

Зокрема, на увагу заслуговують такі здобутки автора: а) здійснено періодизацію життя і творчості А.С. Бориневича, проведено комплексне дослідження багатогранної науково-організаційної, наукової, педагогічної, суспільної і громадсько-культурної діяльності вченого; б) розглянуто процес формування наукового світогляду та становлення А.С. Бориневича як науковця, еволюцію його наукових інтересів, здійснено періодизацію його життя і діяльності; в) проведено комплексний аналіз основних статистико-демографічних праць вченого та досліджень з економіки сільського господарства, доведено їх значення для розвитку вітчизняної статистики, демографії, сільського господарства, віднайдено й упорядковано найбільш повний на сьогодні перелік праць А.С. Бориневича, складено їх бібліографію; г) здійснено дослідження педагогічної та науково-педагогічної діяльності А.С. Бориневича, з'ясовано її здобутки; д) встановлено, що комплексний характер здійснених А.С. Бориневичем організаційно-практичних заходів з розвитку статистико-демографічних досліджень, наукових, науково-практичних й науково-педагогічних здобутків і напрацювань дає всі підстави вважати вченого фундатором центру системних статистичних досліджень в Одесі; е) проаналізовано діяльність А.С. Бориневича в численних наукових

товариствах та професійних організаціях Півдня Російської імперії, а згодом і Радянської України.

За темою дисертації опубліковано 18 наукових праць, серед яких: 8 – наукових статей у збірках наукових праць, визначених МОН України фаховими з історичних наук.

Наукові праці, опубліковані автором одноосібно, присвячені окремим положенням, викладеним у дисертації.

На підставі цього можна зробити висновок, що публікації відповідають змісту дисертації. У них відображені положення та висновки, що систематизовані у представленій роботі.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Дисертаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, що нараховує 340 найменувань, 9 додатків.

У вступі дисертанткою розкрито актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, встановлено хронологічні та територіальні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження» з'ясовано рівень розробки теми, висвітлено джерелознавчу базу дослідження, здійснено систематизацію використаних джерел. Виявлено, систематизовано та проаналізовано літературні джерела, які відображають життєвий шлях А.С. Бориневича, на основі чого для вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань аналізу наукових і науково-прикладних праць про життя й діяльність А.С. Бориневича, було визначено три основні періоди: I – праці дорадянського періоду (1855–1920); II – дослідження радянської доби (1920–1991); III – дослідження часів незалежності України (після 1991).

Аналіз основних історіографічних джерел дав змогу встановити, що вивчення наукової спадщини академіка А.С. Бориневича не має комплексного характеру, опубліковані матеріали фрагментарно висвітлюють окремі періоди життя і особливо напрями діяльності вченого, що потребують внесення відповідних уточнень за допомогою введення в галузевий обіг невідомих фактів.

Автором, Ісаєвою Ольгою Іванівною, надано детальну характеристику віднайдених джерел. Їх значна кількість свідчить про проведення багаторічного та глибокого дослідження.

У другому розділі «Життєвий шлях А.С. Бориневича» що складається з п'яти підрозділів, висвітлюються чинники та умови, що сприяли формуванню наукового світогляду А.С. Бориневича, розглянуто процес формування наукового світогляду та становлення А.С. Бориневича як науковця, еволюцію його наукових інтересів, здійснено періодизацію його життя і діяльності, в якій виділені такі найважливіші періоди його наукової біографії: I. «Ранньоодеський» період (1873–1879); II. «Сибірсько-Харківський період» (1879–1886); III. «Херсонсько-Одеський період» дорадянських часів (1886–1918); IV. «Одеський» період радянських часів (1920–1941).

Творчим злетом у житті А.С. Бориневича став одеський період, що розпочався у 1887 р. з діяльності на посаді повітового статистика. Обійнявши у 1890 р. в Одесі посаду завідувача міського статистичного бюро, вчений активно запроваджує широкомасштабні статистико-демографічні дослідження соціально-економічного життя міста. Діяльність одеського статистичного бюро була високо оцінена як у вітчизняних наукових колах, так і за кордоном.

У третьому розділі «Науково-практична діяльність А.С. Бориневича у галузі статистики і демографії» розкрито головні результати досліджень та охарактеризовано основні напрями його роботи як науковця.

Науково-дослідницька робота вченого мала значний вплив на подальший розвиток вітчизняної статистики і демографії. А.С. Бориневич зробив фундаментальний внесок у розвиток вітчизняної статистики, перевівши роботу міської статистичної служби на якісно новий науково-обґрунтований рівень і довівши значимість статистичних і демографічних досліджень для економічного зростання регіонів.

Суттєвий внесок у дослідження і розробку концепцій подальшого розвитку народного господарства Одещини А.С. Бориневич здійснив у радянський період, продовжуючи статистико-демографічні дослідження регіону. Про це свідчать його наукові проекти і праці. Вчений постав координатором підготовчих робіт і обробки результатів перепису населення Одеси у 1920 р. Як знаний фахівець, він брав участь в організації переписів у 1923 та 1926 рр. Системність статистико-демографічних досліджень, започаткованих А.С. Бориневичем, та теоретичні і практичні засади їх проведення дають всі підстави вважати його фундатором центру системних статистичних досліджень в Одесі.

У четвертому розділі «Педагогічна й науково-практична діяльність у закладах вищої освіти, громадсько-наукових і професійних товариствах та організаціях» висвітлено основні етапи і досягнення науково-педагогічних

практик ученого. Зокрема, разом з іншими видатними одеськими економістами, у 1921 р. А.С. Бориневич постав засновником Одеського інституту народного господарства, який і нині, вже як Одеський національний економічний університет, є одним з провідних наукових осередків розвитку економічної думки в Україні. В 1931 р. дослідник очолив новостворену кафедру статистики і математики Одеського кредитно-економічного інституту, у становленні і розвитку якої йому належить основоположна роль. Вагомість науково-практичного та науково-педагогічного доробку А.С. Бориневича підтверджується присудженням йому спочатку ступеня кандидата економічних, а згодом і доктора економічних наук без захисту дисертації. Він також висувався кандидатом у члени Академії наук УРСР. Науково-педагогічна діяльність А.С. Бориневича сприяла формуванню Одеської статистичної школи, яка і в наш час відрізняється широтою поглядів та нестандартним підходом до вирішення основних статистико-економічних завдань.

Наукова спадщина вченого складається з більш ніж 50 наукових праць й досвіду проведення статистичних заходів, який дослідник передав своїм учням і послідовникам. Систематизація праць ученого виявила основні напрями його досліджень: економіка; теорія і практика статистичної науки; демографія; економіка і статистика сільського господарства; фінансові дослідження. Його історичні публікації дають підстави віднести його до вчених-істориків, які активно сприяли розвитку історичної науки в регіоні. Ключові положення значної кількості досліджень А.С. Бориневича не втратили своєї актуальності й науково-практичної цінності і в сучасності, а самі роботи використовуються в різних галузях науки.

Роблячи висновок про основний зміст дисертаційної роботи, варто відмітити як позитивне те, що у тексті наявне критичне осмислення та висновки при подачі кожного тематичного матеріалу. Робота виконана на високому науково-методичному рівні. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Загальні висновки достатньою мірою відображають зміст роботи.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Надаючи позитивну оцінку науковому дослідженню Ісаєвої Ольги Іванівни, за доцільне вважаємо висловити деякі зауваження та побажання:

1. Здобувачем на основі архівних джерел показано відношення вченого до усвідомлення себе в продовженні своїх учнів, проте в самому дослідженні окрім тези, що «Науково-педагогічна діяльність А.С. Бориневича сприяла формуванню Одеської статистичної школи, яка і в наш час відрізняється широтою поглядів та нестандартним підходом до вирішення основних статистико-економічних завдань» про саму школу не сказано нічого як і про наступників самого вченого. На мою думку, дисертаційне дослідження збагатилося б якби дисертант розкрив представників цієї школи, зокрема безпосередніх учнів А.С. Бориневича.

2. Не досить коректно сформульований підрозділ 4.1. «Викладацька й організаційно-педагогічна діяльність».

3. Не дотримано вимог щодо оформлення списку використаних джерел (зокрема такі позиції: 18, 29, 33, 44, 46, 47, 48, 55, 59, 60, 62, 93, 95, 100, 106, 256, 262, 331, 339).

3. Бажано було б проведений у підрозділі 4.3. «Наукова спадщина А.С. Бориневича: узагальнення і класифікація» контент-аналіз опублікованих праць А.С. Бориневича за напрямками його науково-педагогічної діяльності, а також проблематику досліджень наукової школи ученого звести у відповідні таблиці, діаграми, що мало б більш інформативний характер.

4. Як вже зазначалося, мова і стиль викладу матеріалів дисертації в основному мають науково-академічний характер. Однак у тексті зустрічається і низка слів, термінів та понять досить застарілих і далеких від сучасної української наукової мови.

Проте вищенаведені зауваження й побажання не зменшують наукової новизни та практичного значення здійсненого дисертаційного дослідження.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки України. Дисертація О.І. Ісаєвої є самостійною, цілісною і завершеною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – реконструкцію творчої біографії А.С. Бориневича, всебічне розкриття його наукової та професійної діяльності й з'ясування внеску вченого в розвиток вітчизняної статистики і демографії комплексного історико-наукового аналізу діяльності. Виклад матеріалу в дисертаційній роботі послідовний і логічний. Дисертація написана автором грамотно, висновки науково обґрунтовані.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота «А.С. Бориневич (1855–

1946) – вчений, педагог, фундатор центру статистичних досліджень в Одесі» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., чинним вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України до дисертацій, які подаються до захисту, а її автор, Ісаєва Ольга Іванівна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент

доцент кафедри географії, екології
і методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
кандидат історичних наук

*Відук надійшов до секретаря
Вірабіле 2016р*